

॥ शकुन्तलोपाख्यानम् ॥

АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ

як ён расказаны
ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты
ды ў п'есе вялікага паэта Калідасы
«Шакунтала пазнаная»

*пераклаў з санскрыту
Ігар Кулікоў*

Мінск
Выдавец А. М. Янушкевіч
2018

УДК 821.211-2
ББК 84(5Инд)3
А76

Пераклад зроблены з выданняў:

1) *The Mahābhārata. The Ādiparvan. Edited by Vishnu S. Sukthankar. Poona: Bhandarkar Oriental Research Institute, 1933.*

-----

2) *Abhijñānaśakuntala of Kālidāsa with the commentary of Kāṭayavema, English notes, translation and introduction by C. Sankara Rama Sastri, M. A., B. L. Madras: The Sri Balamanorama Press, 1947.*

3) *Śakuntalā. A Sanskrit drama in seven acts, by Kālidāsa. The Devanāgarī recension of the text, edited with literal English translations of all the metrical passages, schemes of the metres, and notes, critical and explanatory, by Monier Williams, M. A., D. C. L. Second Edition. Oxford: The Clarendon Press, 1876.*

А76 **Аповед пра Шакунталу, як ён расказаны ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты ды ў п'есе вялікага паэта Калідасы «Шакунтала пазнаная» / пер. з санскрыту Ігара Кулікова. — Мінск : А. М. Янушкевіч, 2018. — 218 с.**

ISBN 978-985-7165-72-8.

Паданьне пра Шакунталу займае важнае месца ў індыйскай літаратуры. Менавіта паводле яе сына Бгараты Індыя была яшчэ ў старажытнасьці названая *Bhārata*, ці «Зямля Бгараты». Цяпер гэта адна з афіцыйных назваў краіны. У дадзенай кнізе зьмешчаныя два пераклады: першы — арыгінальны аповед пра Шакунталу з Магабгараты; другі — яго апрацоўка ў выглядзе п'есы «Шакунтала пазнаная», створаная найвялікшым санскрыцкім паэтам Калідасам.

Адрасуецца шырокаму колу чытачоў.

УДК 821.211-2
ББК 84(5Инд)3

ISBN 978-985-7165-72-8

© Кулікоў І. М., пераклад на беларускую мову, 2018
© Фармленне. Выдавец А. М. Янушкевіч, 2018

अङ्गादङ्गात्सम्भवसि हृदयादभिजायसे ।
आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतम् ॥

aṅgād aṅgāt sambhavasi hrdayād abhijāyase
ātmā vai putranāmāsi sa jīva śaradaḥ śatam

Ты зь цела майго радзіўся, ты із сэрца майго узьнік,
ты – я у выглядзе сына, дык жыві ж ты сто восеняў!

Шатанатха-брагмана, 14.9.4.[8]

ЗМЕСТ

Уступнае слова.....	9
Пра індыйскі клясычны тэатар.....	13
1. Паняцьце <i>nāṭya</i> -.....	13
2. Паходжаньне тэатру й асноўныя аўтары.....	13
3. Натйашастра.....	15
4. Асаблівасьці клясычнага тэатру Індыі.....	16
4.1. Складнікі акторскай ігры.....	17
4.2. Вучэньне пра смак і баву.....	18
4.3. Тэатральныя будынкі.....	20
4.4. Тэатральная ўмоўнасьць. Падзел сцэны на зоны.....	21
4.5. Месца й час у п'есе.....	22
4.6. Чатыры стылі акторскай ігры.....	23
4.7. Віды п'есаў.....	23
4.8. Будова натакі.....	25
4.9. Моўныя асаблівасьці п'есаў.....	26
4.10. Нагоды для пастаноўкі.....	27
Паэтычныя памеры.....	28
1. Памеры <i>akṣaravṛtta</i> -.....	29
2. Шлока.....	30
3. Памеры <i>samavṛtta</i> -.....	33
4. Памеры <i>ardhasamavṛtta</i> -.....	37
5. Памеры <i>gaṇavṛtta</i> -.....	38
6. Памеры <i>mātrāvṛtta</i> -.....	39
Пра транслітэрацыю санскрыцкіх імён.....	41

МАГАБГАРАТА. АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ	43
Узыход 62	47
Узыход 63	49
Узыход 64	51
Узыход 65	56
Узыход 66	61
Узыход 67	62
Узыход 68	65
Узыход 69	74
КАЛІДАСА. ШАКУНТАЛА ПАЗНАНАЯ	81
Дзейныя асобы	85
Уступ	87
Дзея першая	90
Дзея другая	106
Паміждзея першая	118
Дзея трэцяя	119
Паміждзея другая	132
Дзея чацьвертая	136
Дзея пятая	150
Паміждзея трэцяя	165
Дзея шостая	169
Дзея сёмая	189
Слоўнік	210
Умоўныя скароты	214
Summary	215
Падзякі фундатарам кнігі	217

УСТУПНАЕ СЛОВА

Паводле тубыльнай традыцыі, усе індыйскія князі старажытнасці належалі да дзвюх дынастый: Сонечнай і Месяцовай. Першая бярэ пачатак ад Ікшваку, сына Ману Вайвасваты – першага чалавека сёмай манвантары (эпохі Ману), у якой мы жыём цяпер. Дынастыя завецца Сонечнаю, бо сам Ману быў сынам Вівасвата – бога сонца. Да гэтага роду, прыкладам, належаў Рама – князь Айодгій, галоўны герой эпасу «Рамайана».

Месяцовы ж род быў запачаткаваны дачкою Ману Вайвасваты Ілой (Pā-). Яна выйшла замуж за Сому, бога месяца, і нарадзіла яму сына Пурураваса, які й стаў першым князем Месяцовай дынастыі. Сярод нашчадкаў Пурураваса быў магутны князь Духшанта (ці Душйанта), валадар Гастынапура й сябар самога Індры. Пра ягонае каханьне да Шакунталы, дачкі мудраца Вішвамітры й нябёснай дзевы Мэнакі, і распавядае гэтая кніга.

У першай частцы зьмешчаны пераклад арыгінальнага паданьня, якое дайшло да нас у выглядзе ўстаўнога аповеду ў Першай Кнізе Магабгараты. У больш ранніх крыніцах ні Шакунтала, ні Духшанта ня згадваюцца. У другой жа частцы кнігі чытач знойдзе п'есе «Шакунтала пазнаная» (*Abhijñānaśakuntala*)¹, якая ёсьць пазьнейшаю перапрацоўкаю гэтага паданьня, выкананай найславутым санскрыцкім паэтам Калідасам (*Kālidāsa*), што жыў дзесьці ў 4 ст. н.э. Паэт у цэлым захававу арыгінальную сюжэтную лінію, аднак дадаў некалькі важных дэталю, дзякуючы якім вобраз Духшанты ў п'есе істотна адрозьніваецца ад эпічнага.

«Шакунтала пазнаная» традыцыйна ўважаецца найвялікшаю санскрыцкаю п'есаю – і небеспадстаўна. Багатая мова, ясны й дасканалы стыль ды арыгінальная перапрацоўка традыцыйна-

---

¹ ДС «[п'еса] пра пазнаньне Шакунталы / Шакунталу й памятку».

га сюжэту заслужылі ў індыйскіх літаратуразнаўцаў найвышэйшае пахвалы. Бадай ня меншы посьпех напаткаў п'есу і ў Эўропе. Ужо першы яе пераклад у ангельскую мову, апублікаваны Ўільямам Джоўнсам у 1789 г., выклікаў у чытачоў хвалю захапленьня. Сам жа перакладчык быў настолькі ўражаны геніем Калідасам, што нават назваў паэта «індыйскім Шэкспірам». Вельмі высокая ацаніў п'есу й вялікі нямецкі паэт Іаган Вольфганг фон Гётэ, прысьвяціўшы ёй наступныя радкі:

*Willst du die Blüthe des frühen, die Früchte des späteren Jahres,
Willst du, was reizt und entzückt, willst du was sättigt und nährt,
Willst du den Himmel, die Erde, mit Einem Namen begreifen;
Nenn' ich, Sakuntala, Dich, und so ist Alles gesagt.*

*Хочаш росквіту раньня, пладоў адквітнелага году?
Хочаш панады спазнаць, той, што німуе красой?
Хочаш зямлю ды неба, ўсё словам адным асягнуці?
Досыць, Шакунтала, мне імя Тваё прыгадаць¹.*

П'еса дайшла да нас у мностве рукапісаў, якія распадаюцца на дзьве групы: напісаныя пісьмом дэванагаары й напісаныя пісьмом бэнгалі. Рукапісы на дэванагаары ў цэлым уважаюцца больш раньнімі й бліжэйшымі да арыгінальнага тэксту. Бэнгалскія ж рукапісы відавочна перапісваліся пандытамі – вучонымі людзьмі, добра абазнанымі ў санскрыце й літаратуразнаўстве: яны поўняцца шматлікімі ўстаўкамі, некаторыя сцэны істотна даўжэйшыя за тыя, што мы знаходзім у рукапісах на дэванагаары. Нават імёны дзейных асобаў нярэдка гучаць іначай. Дадзены беларускі пераклад зроблены з дэванагаарыйскай адмены п'есы, таму чытач не павінен здзіўляцца, калі імёны ў гэтым перакладзе будуць часам не супадаць з тымі, якія ён мог бачыць у перакладах на іншыя мовы: п'есу перастваралі як з дэванагаарыйскай, так і з бэнгалскай вэрсіі.

---

¹ Пераклад зь нямецкай І. М. Кулікова.

Паданьне пра Шакунталу было абранае для перакладу ня толькі таму, што дазваляе пазнаёміць беларускага чытача з геніем Калідасы, але і яшчэ з адной важнай прычыны. Сынам Духшанты й Шакунталы быў Бгарата – першы *cakravartin*-, ці валадар усяе зямлі. Сярод ягоных нашчадкаў – пандавы й каўравы, героі эпасу Магабгарата. Паводле самога Бгараты ды ягоных нашчадкаў бгаратаў сталі называць і краіну, вядомую нам цяпер як Індыя. У Вішну-пуране (2.1.32) кажацца: «Таму й завецца сярод людзей гэтая краіна *Bhārata*-, што бацька перадаў яе [сыну] Бгарату, а сам выправіўся ў лес [каб весьці там жыцьцё пустэльніка]»¹. А ў іншым месцы (2.3.1) дадаецца: «Якая краіна на поўнач ад мора й на поўдзень ад Гімалаі, тая завецца *Bhārata*-, дзе жывуць нашчадкі Бгараты».

Цягам гісторыі для земляў сучаснай Індыі існаваў цэлы шэраг назваў: *Āryāvarta*- ‘краіна арыаў’, *Jambudvīpa*- ‘Яблычны востраў’, *Hindustān*- ‘Краіна Гінду’ ды інш. Адны зь іх былі ўласна індыйскімі (як Арыаварта), іншыя – чужаземнымі (як Індыя); адны ўлучалі толькі частку паўвострава, іншыя маглі ахопліваць і краіны па-за ім (як Джамбудвіпа). У кожным разе, у 1950 годзе, неўзабаве пасля атрымання Індыяй незалежнасьці ад Брытанскай імперыі, у Індыйскай канстытуцыі было запісана: «*India, that is Bharat, shall be a Union of States*»². Наваствораная дзяржава атрымала дзьве афіцыйныя назвы: адна – *India* – грэка-пэрсыздкая³, другая – *Bhārata*- – санскрыцкая.

¹ Праўда, у гэтай пуране бацькам Бгараты называецца князь *Rṣabha*-.

² «Індыя, то бок Бгарат, засноўваецца як Зьвяз Штатаў». У гіндзі *Bhārata*- вымаўляецца без канцавога «а».

³ Пачаткам гэтага слова стала старапэрсыздкая назва ракі Інд *Hinduṣ* (у санскрыце – *Sindhu*-). Гэтаксама называлася й самая ўсходняя са-трапія Ахемэнідзкай імперыі. Зыходзячы менавіта з гэтай пэрсыздкай назвы, Герадот у сваёй «Гісторыі» ўжывае выраз Ἰνδική χώρα ‘Індыйская зямля’; у 2 ст. н.э. у грэцкага пісьменьніка Лукіяна ўжо сустракаецца слова Ἰνδία, якое праз лацінскае *India* трапляе ў іншыя эўрапейскія мовы, у тым ліку і ў стараангельскую.

Такім парадкам, Бг̄арата ёсьць краінаю Бгараты, сына Духшанты, славутага князя зь Месяцовага роду, і Шакунталы, дачкі вялікага мудраца Вішвамітры й нябёснай дзевы Мэнакі. Бг̄арата ёсьць краінаю нашчадкаў Бгараты – пандаваў і каўраваў, герояў вялікага эпасу Індыі Магабгараты. Таму ня будзе перабольшаньнем, сказаць, што гэтая кніга – ня толькі пра вялікае каханьне й жаночую вернасьць, пакуты разлукі й радасьць узьяднаньня; гэтая кніга – таксама і пра *нараджэньне аднаго слова* – тэма, сама па сабе дастойная цэлага аповеду, асабліва ў Індыі, у сэрцы якой – яе сьвятая мова. Санскрыт.

ПРА КЛЯСЫЧНЫ ІНДЫЙСКИ ТЭАТАР

1. Паняцьце *nāṭya-*

Эўрапейскаму тэрміну «літаратура» ў санскрыце прыблізна адпавядаюць два словы: *sāhitya-* і *kāvya-*. Абодва запазычаныя ў многія сучасныя індыйскія мовы, прычым першае ўжываецца ў значэньні літаратуры ўвогуле, а другое – у значэньні паэзіі. Аднак калі мы паглядзім, як ужывалася слова *kāvya-* у клясычным санскрыце, то мы пабачым, што значэньне яго было шырэйшым: ім называлі ўсякі рытарычна ўпрыгожаны (*alamkṛta-*), пачуцьцёва насычаны (*rasavat-*) і сэнсава дасканалы (*arthavat-*) слоўны твор (*vañmaya-*). Паводле індыйскай наставы *Kāvyaśāstra-* 'Люстра *kāvya-*' настаўніка Дандына (дзесьці 7-8 стст. н.э.), *kāvya-* бывае трох відаў: *padya-*, мэтрычна арганізаваны (г. зн. паэзія); *gadya-*, прамаўляны (г. зн. проза); і *mīśra-*, мяшаны. Да апошняга Дандын і адносіць драму. Акрамя таго, індыйскія рытары падзялялі *kāvya-* на *śrava-* – тое, што можна толькі пачуць, – і *dṛśya-* – тое, што можна [пачуць] і пабачыць. Драма, зразумела, адносіцца да другой катэгорыі. Тэатар як від мастацтва завецца ў санскрыце *nāṭya-* (ад *naṭa-* 'актор, танцор, мім' ← *√naṭ* 'танчыць', *nāṭi-* 'граць, паказваць на сцэне').

2. Паходжаньне тэатру й асноўныя аўтары

Тэатар узьнік у Індыі яшчэ да н.э. Так, у граматычнай наставе *Aṣṭādhyāyī-* настаўніка *Pāṇini-* (дзесьці 5-4 стст. да н.э.) мы сустракаем згадку пра *naṭasūtra-* 'правілы для актораў' (4.3.110). Самі правілы да нас не дайшлі, але факт таго, што *Паніні* палічыў вартым згадаць іх у сваёй граматыцы, ускосна ўказвае на пэўную папулярнасьць акторскага майстэрства ў яго часы.

Як вынікае з самога слова *nāṭya-*, узьнікненьне тэатру было звязана з танцам. Паказальнымі зьяўляюцца і такія назвы драматычнага прадстаўленьня, як *gūṛaka-* 'форма, выгляд' і *prekṣā-*

‘паказ’. Акрамя таго, глядачы ў санскрыце завуцца менавіта глядачамі (*prekṣaka-*), а не слухачамі (*śrotr-*). Іншымі словамі, ад самага пачатку тэатар узьнікае менавіта як *відовішча*.

Прынята лічыць, што тэатар разьвіўся ў Індыі зь дзвюх відовішчных крыніц: з індраісцкай абрадавай містэрыі й сьмехаваго прадстаўленьня, якое спачатку таксама было звязана з культавымі ўрачыстасьцямі. Што да першай крыніцы, то мы знаходзім яе ўскоснае пацьверджаньне ў наставе з тэатральнага майстэрства *Nāṭyaśāstra-*. Яна пачынаецца з паданьня аб узьнікненьні тэатру. На пачатку *Tretāyuga-* (Срэбнага веку), калі людзі падпалі пад абладу пачуцьцёвых спакусаў, багі на чале зь Індрам зьвярнуліся да Брагмы з просьбаю вынайсьці для іх забаву, якую б можна было і слухаць, і глядзець. Засяродзіўшыся на чатырох Ведах, Брагма стварыў новую, пятую Веду – *Nāṭyaveda-*, ці Веду тэатральнага майстэрства. Слоўны складнік ён узяў з Рыгведы, сьпеўны – з Самаведы, ігры – зь Ёаджурведы, а пачуцьцёвы – з Атхарваеды. Азнаёміўшыся з новаю Ведаю, Індра сказаў, што багом яна не пасуе, і ніхто зь іх ня зможа ёй авалодаць. Тады Брагма зьвярнуўся да мудраца Бгараты й перадаў Тэатральную веду яму й ягоным сынам. Так тэатар прыйшоў да людзей.

Індра быў ключавым богам Рыгведы, чый культ доўга захоўваў сваю значнасьць і ў паслярыгведыйскі час. Гэта быў бог-грамавік, змагар зь сіламі хаосу, чый вычын забіцьця пракаветнага зьмея Врытры ляжаў на пачатку стварэньня ўпарадкаванага сьвету. Таму можна меркаваць, што прысьвечаныя яму містэрыі ўяўлялі сабою танцавальна-пантанімічныя сцэны бітвы. Пакрысе рытуальная й міталагічная часткі прадстаўленьня адыходзілі ўбок, чаму спрыяла яго збліжэньне зь выступамі рознага кшталту забаўнікаў (музыкаў, акрабатаў і г. д.), якія суправджалі індраісцкія ўрачыстасьці.

Як дакладна гэтая сумесь містэрыйных дзействаў і сьмехавых прадстаўленьняў ператварылася ў тэатар, сказаць цяжка –

ПАЭТЫЧНЫЯ ПАМЕРЫ

У санскрыце галосныя могуць быць як кароткімі, так і доўгімі, пры гэтым слоўны націск фактычна адсутнічае. Рытмічны малянак слова вызначае чаргаваньне лёгкіх і цяжкіх галосных. Галосны называецца лёгкім, калі ён кароткі й перад ім няма зьбегу зычных. Астатнія галосныя (доўгія, а таксама кароткія, перад якімі ёсьць зьбег зычных) называюцца цяжкімі. Адпаведна санскрыцкае вершаскладаньне зыходзіць з трох магчымасьцяў:

1. *akṣaravṛtta*:- памер залежыць ад колькасьці складоў, а размеркаваньне лёгкіх і цяжкіх галосных не зьяўляецца строгім і дапускае многа варыяцый. Такім было вершаскладаньне Ведаў.

2. *varṇavṛtta*:- памер залежыць і ад колькасьці складоў, і ад строга вызначанай паслядоўнасьці лёгкіх і цяжкіх галосных. Гэты падыход уласцівы клясычнай санскрыцкай паэзіі. Звычайная страфа ўлучае чатыры радкі. Адпаведна памерам, ужытым у кожным радку, строфы дзеляцца на:

2.1. *samavṛtta*:- усе чатыры радкі напісаныя адным памерам;

2.2. *ardhasamavṛtta*:- цотныя радкі напісаныя адным памерам, няцотныя – другім;

2.3. *viṣamavṛtta*:- усе радкі напісаныя розным памерам.

3. *gaṇavṛtta*:- памер лічыць ганы, ці наборы; адзін набор складаецца з чатырох лёгкіх галосных (*mātrā*- ‘мера’) альбо іх замянікаў (цяжкіх галосных).

4. *mātrāvṛtta*:- гэты памер спалучае ў сабе лічэньне складоў зь лічэньнем мераў.

Колькасьць памераў другога віду ў санскрыцкай паэзіі налічвае больш за шэсьць соцень. Галоўным прынцыпам клясыфікацыі ёсьць колькасьць складоў у радку, які называецца *pāda*- «ступа, чвэрць». Індыйскія наставы з паэзіі даюць падрабязнае апісань-

не кожнага памеру: колькасьць у ім складоў, разьмеркаваньне доўгіх і лёгкіх галосных, месца цэзур, а таксама прыклады.

Клясычная санскрыцкая паэзія, як правіла, сьпяваецца, за кожным памерам замацаваны пэўны напеў. У ідэале беларускія пераклады таксама павінны сьпявацца ці чытацца нарасьпеў.

1. Памеры *akṣaravṛtta*-

Як мяркуюць дасьледнікі, старажытны агульнаіндаэўрапейскі верш быў чыста сылябічным. Ён меў дзьве асноўныя адмены: кароткую (8 складоў) і доўгую (10-11-12 складоў). Кожны зь іх мог пры патрэбе падаўжацца ці ўсякацца. У адной страфе маглі спалучацца розныя памеры, але з важным абмежаваньнем: цотнаколькасныя спалучаліся толькі з цотнаколькаснымі, а няцотнаколькасныя – зь няцотнаколькаснымі. Кароткая адмена ня мела цэзуры, бо лёгка схоплівалася на слых, а вось доўгая абавязкова ўтрымлівала ўнутрырадковую паўзу: пасья 4-га ці пасья 5-га складу.

Як вядома, агульнаіндаэўрапейская мова хутчэй за ўсё была танічнаю, аднак у вершаскладаньні разьмеркаваньне таноў ня мела ніякага значэньня. Затое пэўную ролю грала разьмяшчэньне ў радку лёгкіх і цяжкіх галосных. Гэта перадусім датычылася канцоўкі верша. Радок імкнуўся неяк аддзяліцца на слых ад наступнага, таму перадапошні галосны быў альбо толькі цяжкім (тады перадперадапошні быў абавязкова лёгкім), альбо толькі лёгкім (тады перадперадапошні быў абавязкова цяжкім). Апошні галосны ў радку (як і першы) мог быць любым. Акрамя таго, існавала забарона на ўжываньне аднаскладовых слоў у канцы верша, бо такі словападзел ускладняў успрыманьне на слых вершападзелу.

У агульных рысах гэтае апісаньне падыходзіць і для ведавых памераў. Разьмеркаваньне лёгкіх і цяжкіх складоў усярэдзіне верша было больш распрацаваным, але ўсё адно дазваляла многа

АПОВЕД ПРА ШАКУНТАЛУ

*як ён расказаны
ў Першай Кнізе сьвятой Магабгараты
(узыходы 62-69)*

जनमेजय उवाच

त्वत्तः श्रुतमिदं ब्रह्मन्देवदानवरक्षसाम् ।
अंशावतरणं सम्यग्गन्धर्वाप्सरसां तथा ॥१॥
इमं तु भूय इच्छामि कुरूणां वंशमादितः ।
कथ्यमानं त्वया विप्र विप्रर्षिगणसन्निधौ ॥२॥
वैशम्पायन उवाच

पौरवाणां वंशकरो दःषुन्तो नाम वीर्यवान् ।
पृथिव्याश्चतुरन्ताया गोप्ता भरतसत्तम ॥३॥
चतुर्भागं भुवः कृत्स्नं स भुङ्क्ते मनुजेश्वरः ।
समुद्रावरणांश्चापि देशान्स समितिञ्जयः ॥४॥
आम्नेच्छाटविकान्सर्वान्स भुङ्क्ते रिपुमर्दनः ।
रत्नाकरसमुद्रान्तांश्चातुर्वर्ण्यजनावृतान् ॥५॥
न वर्णसङ्करकरो नाकृष्यकरकृञ्जनः ।
न पापकृत्कश्चिदासीत्तस्मिन्नाजनि शासति ॥६॥
धर्म्या रतिं सेवमाना धर्मार्थावभिपेदिरे ।
तदा नरा नरव्याघ्र तस्मिञ्जनपदेश्वरे ॥७॥
नासीच्चोरभयं तात न क्षुधाभयमण्वपि ।
नासीद्वाधिभयं चापि तस्मिञ्जनपदेश्वरे ॥८॥
स्वैर्धर्मै रेमिरे वर्णा दैवे कर्मणि निःस्पृहाः ।
तमाश्रित्य महीपालमसंश्रैवाकुतोभयाः ॥९॥
कालवर्षी च पर्जन्यः सस्यानि फलवन्ति च ।
सर्वरत्नसमृद्धा च मही वसुमती तदा ॥१०॥

पुत्रबोधे च

Джанамэджайа¹ прамовіў:

¹ Пачуў ад цябе я, пане, аб сыходзе на дол багоў, нябёсных дзеў² і музыкаў³, розных чортаў і данаваў⁴.

² Хачу я, каб ты паведаў перад мудрымі рушамі⁵ і пра велічны род Куру, як пачаўся калісьці ён.

Вайшампайана⁶ прамовіў:

³ Пачаўся той паўраваў⁷ род ад Духшанты магутнага, абаронцы ўсяго сьвету, о найлепшы між бгаратаў.

⁴ Ад мора да мора правіў пераможлівы князь-мудрэц, аж да земляў саміх млечхаў⁸ і краінаў лясных плямён.

⁵ Амываўся той край слаўны самацвётнымі водамі,

---

¹ *Janamejaya*- 'які прымушае людзей дрыжаць' – знакаміты князь, Арджунаў праўнук, якому Вайшампайана распавядаў Магабгарату.

² *apsaras*- / *apsarā* 'якая рухаецца [паветранымі] водамі' – жаночыя паўбоствы надзвычайнай прыгажосці, жонкі гандгарваў.

³ *gandharva*- – паўбоскія істоты, нябёсныя гудзьбіты, што разам з апсарамі жывуць у Індравым раі.

⁴ *Dānu*- 'вада' – у РВ гэта Врытравы маці, пераможаная Індрам. У пасьляведавы час яна стала ўважацца маткаю аднаго зь відаў чартоў (*asura*-), якія былі паводле яе названыя данавамі (*dānava*-).

⁵ *ṛṣi*- – першапачаткова складалінікі й сьпевакі хвалебнаў, пазьней – асаблівая група істот, мудрацы-праайцы асноўных сьвятарскіх родаў.

⁶ *Vaiśampāyana*- – старажытны мудрэц, вучань Вйасы (*vyāsa*-), аўтара Магабгараты. Менавіта ён расказаў вялікі эпас князю Джанамэджайу.

⁷ *paṛava*- – паўравы – нашчадкі Пуру (*pūru*-), шостага князя Месяцовага роду, малодашага сына Ыайаці й Шарміштхі. Каўравы й пандавы, галоўныя героі Магабгараты, таксама належаць да роду паўраваў.

⁸ *mleccha*- – так называлі няарыаў – тых, што ня ведалі санскрыту й не шанавалі арыійскіх багоў. Слова перагукаецца з гр. βάρβαρος, бо $\sqrt{mlech/mlich}$ азначае 'балбатаць, гаварыць невыразна'.

- жылі ўсе чатыры станы¹ там у міры ды злагадзе.
- ⁶ За тым не было уладцам ні зьямшальцаў², ні грэшнікаў – хто поле араў, а хтосьці здабываў самацветы з гор.
- ⁷ За праведным тым за князем жыў па праўдзе й яго народ, аб зыску дбаючы спольным, кожны праўду³ сваю чыніў.
- ⁸ Нічога люд паспаліты не баяўся пры ім, сынок: ні злодзеяў, ні хваробаў, ні засухі, ні голаду.
- ⁹ Здаволены доляй сваёй, абракалі яны багом, пад апекай таго праўцы не баяліся людзі зла.
- ¹⁰ Дажджыў учасна Парджанья⁴, і радзілі учас палі, а нетры дарылі шчодрэ самацветы ды іншы скарб.
- ¹¹ Быў князь той прадзіўнай сілы, цьвердацелы, нібы пярун⁵, мог адзін рукамі падняць ён саму гару Мандару⁶.
- ¹² Ён быў найвыдатным стралком, а таксама наймечнікам, ён лоўка ды спрытна ездзіў на сланох і стаеньніках.
- ¹³ Ён сілай быў роўны Вішну, а сонцу – найбліскачасьцю, нязрушнасьцю – велямору, а зямлі – найцярплівасьцю.
- ¹⁴ Заўсёды ў вялікай чэсьці між часьцівых ён быў людзей, і квітнелі за ім месцы, працьвітала уся зямля.

Такі 62-гі ўзыход у Першай Кнізе сьвятой Магабгараты.

---

¹ Ідзеца пра сьвятароў (*brāhmaṇa-*), ваяроў (*kṣatriya-*), вяскоўцаў (*vaiśya-*) ды сьмердаў (*śūdra-*).

² Г. зн. зьямшальнікаў станаў.

³ *dharma-* (ад $\sqrt{dhr}$ ‘апіраць, падтрымліваць’) – складанае паняцьце, якое можна вельмі агульна азначыць як злучнасьць законаў, выкананьне якіх забясьпечвае сусьветны лад.

⁴ *Parjanya-* ‘воблака’ – бог дажджу, згадваецца ўжо ў РВ.

⁵ У Індыі ўважалася, што пярун (Індрава зброя *vajra-*) і алмаз зроблены з аднаго рэчыва.

⁶ *Mandara-* – гара, якой багі й чарты (асуры) зьбівалі мора дзеля здабычы напой нясьмерця. Паданьне падрабязна апісваецца ў Рамайане.

पुत्रबोधे च

Вайшампайана прамовіў:

- ¹ Аднойчы той князь на ловы адправіўся ў дрымучы лес,
узяўшы вялікавойска, сотні коней, сланоў ды слуг.
- ² Акружалі яго воі адуюль з разназброяю:
хто зь мячом быў, а хто з кіем, хто зь сякерай, а хто з кап'ём.
- ³ Пад кліч ільвіны ваяроў ды пад грукат літаўравы,
пад рып калясьніцаў грозных ды пад роў баявых сланоў,
- ⁴ зьмяшаны з тупатам гучным ды іржаньнем стаеннікаў,
выяжджаў са сталіцы ўладца ды на ловы ў дрымучы лес.
- ⁵ З бальконаў красных палацаў валадарнай красы жанкі
глядзелі услед Духшанту, што здабыў сваю славу сам,
- ⁶ і, гледзячы зь веляшанай на ворага чужых сланоў,
падобнага богу Шакру¹, гаварылі ў запале так:
- ⁷ «Гэта тыгар сярод вояў, яго мужнасьць ня мае меж.
Сілу рук спазнаўшы яго, гіне ў бітве усякі муж!»
- ⁸ Гаворачы так міжсобку, праслаўлялі яго жанкі
й асыпалі яму голаў сьвежацьвету густым дажджом.
- ⁹ І вось пад ухвалы індраў спасярод малітоўнікаў²
пакінуў ён горад стольны, паскакаў на лавіту ў лес.
- ¹⁰ Яшчэ доўга за ім сьледам па дарозе йшлі месыцічы,
а потым зь яго дазволу вярнуліся назад дамоў.

¹ Śakra- 'магутны' – адно з імён бога Індры, ключаваго бога РВ, але адышлага на другое тло ў пасьяльведавы час. Індра быў богам навалніцы й вайны ды апекуном арыаў. Сярод ягоных вычынаў – забойства зьмея Врытры ды вызваленьне кароў са скалы Вала.

² ДС viprendra- 'Індра сярод мудрацоў'. Слова indra- 'Індра' на канцы складаных слоў азначае "першы, найлепшы, выдатны", напр. narendra- 'Індра людзей', г. зн. князь.